

Stanisław Turlej <https://orcid.org/0000-0003-3578-9139>

Uniwersytet Jagielloński

e-mail: stanislaw.turlej@uj.edu.pl

Sirmium w polityce Justyniana I

Sirmium in Justinian I's politics

Streszczenie

W późnym antyku Sirmium nad Sawą w Panonii było niewątpliwie najważniejszym i najsłynniejszym miastem cesarstwa rzymskiego na obszarach naddunajskich. Analiza nowel cesarza Justyniana poświęconych Justynianie Primie (XI i CXXXI, 3), twórczości Prokopiusza z Cezarei, Kasjodora oraz dzieła geograficznego Hieroklesa dostarcza wielu ważnych informacji o funkcjonowaniu tego ośrodka i sytuacji w regionie naddunajskim, lecz nie o wielkim znaczeniu Sirmium dla Justyniana. Nie ma podstaw źródłowych, by przypisywać cesarzowi plany bądź realne działania polityczne i militarne podyktowane wyłącznie chęcią zajęcia tego miasta.

Abstract

In Late Antiquity, Sirmium on the Sava River in Pannonia was undoubtedly the most important and famous city of the Roman Empire in the Danubian territories. An analysis of the Emperor Justinian's novels devoted to Justiniana Prima (XI and CXXXI, 3), the works of Procopius of Caesarea, Cassiodorus and Hierocles' geographical work provides a lot of important information about the functioning of this centre and the situation in the Danubian region, but not about Sirmium's great significance to Justinian. There is no basis in the sources for crediting the Emperor with plans or actual political and military actions dictated solely by the desire to capture this city.

Słowa kluczowe: Sirmium, Panonia, Justynian I, Justyniana Prima, Prokopiusz z Cezarei, Kasjodor, Hierokles

Keywords: Sirmium, Pannonia, Justiniana Prima, Justinian I, Procopius of Caesarea, Cassiodor, Hierocles

W VI w. wielokrotnie dochodziło do konfliktów zbrojnych o ważne w późnym antyku miasto Sirmium nad Sawą w Panonii¹. Analiza ich przebiegu może odegrać istotną rolę w odtworzeniu sytuacji w regionie nad-dunajskim w okresie, gdy dokonywały się epokowe przekształcenia polityczne i etniczne na obszarach Europy Południowo-Wschodniej związane z pojawieniem się Słowian i wędrówką Awarów². Sporym utrudnieniem dla badań jest nie tylko niedostatek źródeł, lecz także funkcjonowanie różnorodnych hipotez, które nie zostały oparte na głębszej analizie źródeł, ponieważ przesłania to potrzebę bardziej szczegółowych ustaleń na temat polityki Bizancjum w stosunku

¹ Sirmium było w późnym antyku ważnym centrum administracyjnym i stolicą rezydencjonalną. Największy rozkwit miasta przypada na okres od końca III w. do połowy IV w. Zestawienie najważniejszych wzmianek źródłowych poświęconych Sirmium – M. Fluss *Sirmium*, [w:] *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, III A2, Stuttgart 1927, kol. 351-353 (dalej *RE*). Położenie miasta: M. Jeremić, *Sirmium, „Town – Island” and its two Islands*, [w:] *Niš & Byzantium V*, red. M. Rakocija, Niš 2007, s. 227–241; idem, *Sirmium, grad na vodi. Razvoj urbanizma i arhitekture od I do VI veka*, Beograd 2016, s. 144–185. Całościowe omówienie dziejów Sirmium pod panowaniem Rzymu – M. Mirković, *Sirmium its history from the I century A. D. to 582 A.D.*, *Sirmium I: Archaeological Investigations in Syrmian Pannonia*, red. V. Popović, Belgrad 1971, s. 5-90; B. Bavant, *La Ville dans le nord de l’Illyricum (Pannonie, Mésie I, Dacie et Dardanie)*, [w:] *Villes et peuplement dans l’Illyricum Protobyzantin, Actes du colloque organisé par l’École française de Rome (Rome, 12-14 mai 1982)*, Rome 1984, s. 250-264; K. Vössing, *Sirmium, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 28 (2005), s. 499-502 (dalej *RGA*); S. Turlej, *Sirmium w późnym antyku*, [w:] *Florilegium. Studia ofiarowane Profesorowi Aleksandrowi Krauczukowi z okazji dziewięćdziesiątej piątej rocznicy urodzin*, red. E. Dąbrowa et alii, Kraków 2017, s. 445-460.

² Sytuacja na obszarach naddunajskich i polityka cesarstwa w tym regionie były przedmiotem wielu opracowań: M. Whitby, *The Balkans and Greece 420-602*, [w:] *The Cambridge Ancient History*, vol. XIV, red. A. Cameron, M. Whitby, Cambridge 2000, s. 701-730; F. Curta, *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700*, Cambridge 2001. Dla czasów Justyniana: M. Pillon, *Armée et défense de l’Illyricum byzantin de Justinien à Héraclius (527-641). De la réorganisation justinienne à l’émergence des armées de cité, „Erytheia”* 2005, t. 26, s. 7-85; A. Sarantis, *Justinian’s Balkan Wars. Campaigning, Diplomacy and Development in Illyricum, Thrace and the Northern World A.D. 527-565*, Prenton 2016.

do obszarów północnej części Illyricum Orientale. W oparciu o lekturę dotychczasowych badań można zauważyć, że szczególnie brakuje głębszej refleksji nad działaniami w tym regionie cesarza Justyniana, któremu bez należytego uzasadnienia przypisuje się np. podejmowanie intensywnych działań politycznych i militarnych podyktowanych chęcią opanowania Sirmium³.

Punktem wyjścia do rekonstrukcji polityki Justyniana w stosunku do Sirmium powinno być przede wszystkim sprecyzowanie rozważań. Chodzi o to, by ustalić, czy są jakiegokolwiek pewne podstawy źródłowe do podkreślania roli tego miasta w polityce cesarza i czy jego zdobycie było dla niego celem, do którego dążył, podejmując konkretne działania. Zdecydowanie najwięcej nieporozumień w ocenie polityki Justyniana w stosunku do Sirmium wywołują zapisy zawarte w XI noweli Justyniana z 535 r. poświęconej utworzeniu arcybiskupstwa Justyniany Primy oraz informacje z dzieł Kasjodora, Prokopiusza z Cezarei i Hieroklesa. Szczególne znaczenie noweli XI polega na tym, że sam cesarz Justynian wypowiada się na temat zmian w organizacji kościelnej Illyricum Orientale i przy tej okazji wspomina o znaczeniu Sirmium na tle funkcjonowania tamtejszej prefektury⁴. Niewątpliwie w tej konstytucji motyw wybitnej roli tego miasta jako siedziby najwyższych zwierzchników administracji państwowej i kościelnej w Illyricum został bardzo uwypuklony, na co wskazują

³ Doskonałe przykłady podkreślania znaczenia Sirmium dla cesarstwa, Ostrogotów i Gepidów: F.E. Wozniak, *East Rome, Ravenna and Western Illyricum: 454-536*, „Historia” 1981, t. 30, s. 355; T.S. Burns, *A History of the Ostrogoths*, Bloomington 1984, s. 175; M. Pańdura, *Ardarici gladius. Historia Królestwa Gepidów*, „Slavia Antiqua” 2004, t. 45, s. 66; W. Goffart, *Barbarian Tides*, Philadelphia 2006, s. 208; A. Sarantis, *War and Diplomacy in Pannonia and the Northwest Balkans during the reign of Justinian. The Gepid Threat and Imperial Responses*, „Dumbarton Oaks Papers” 2009, t. 63, s. 26, 32; idem, *Military Encounters & Diplomatic Affairs in the Northern Balkans*, [w:] *War and warfare in Late Antiquity*, vol. II, red. A. Sarantis, N. Christie, Leiden – Boston 2013, s. 765; idem, *Justinian's Balkan Wars...*, s. 61, 153, 94-95. Obok znaczenia samego Sirmium podkreśla się rolę Panonii: A. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars...*, s. 89, 151-154, 269-270.

⁴ Wydanie: *Corpus Iuris Civilis*, vol. III. Novellae, rec. R. Schoell, ab. G. Kroll, Berlin 1895, s. 94 (dalej *CIC*). Podstawowe omówienie i komentarze: *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 476 bis 565*, bearbeitet von T. C. Lounghis, B. Blysidu, St. Lampakes, Nicosia 2005, (*Zyprisches Forschungszentrum. Quellen und Studien zur Geschichte Zyperns* – LII), s. 263 nr 1056 (dalej *Regesten*). Bardzo skromny komentarz: D. Miller and P. Sarris, *The novels of Justinian: a complete annotated English translation*, Cambridge 2018, s. 163-167. Całościowe omówienie: S. Turlej, *Justiniana Prima: An Underestimated Aspect of Justinian's Church Policy*, Kraków 2017.

dwa fragmenty. Pierwszy odwołujący się wprost do nieokreślonej przeszłości sprzed najazdu Hunów: *Cum enim in antiquis temporibus Sirmii praefectura fuerat constituta, ibique omne fuerat Illyrici fastigium tam in civilibus quam in episcopalibus causis*⁵ oraz drugi o wymowie współczesnej, wskazujący, że cesarz uważał dawny porządek w administracji Illyricum za właściwy: *necessarium duximus ipsam gloriosissimam praefecturam, quae in Pannonia fuerat constituta, iuxta Pannoniam in nostra felicissima patria collocare, cum nihil quidem magni distat a Dacia mediterranea secunda Pannonia, multis autem spatiis separatur prima Macedonia a Pannonia secunda*⁶.

Tego typu ujęcie problematyki dotyczącej funkcjonowania administracji w Illyricum z wiodącą rolą Sirmium zostało zauważone w nauce⁷. Jednakże przyjęcie, jakoby cesarz Justynian, wspominając ten ośrodek, miał sugerować, że pamięta o nim i jego znaczeniu w kontekście swych obecnych i przyszłych działań oraz że wiąże z nim jakieś konkretne plany, nie wydaje się być słuszne przy pogłębieniu badań⁸. Odwołując się do analizy noweli XI, widać wyraźnie, że motyw poświęcony Sirmium jest wtórny i ma znaczenie służebne w stosunku do zasadniczego wątku tego źródła, jakim jest ustanowienie arcybiskupstwa Justyniany Primum⁹. Zgodnie z zapisami tej konstytucji poświęconymi przebu-

⁵ CIC III, s. 94, 8-10. Jako źródło dla V w. nowela XI została uznana za niewiarygodną: E. Stein, *Untersuchungen zur spätrömische Verwaltungsgeschichte*, „Rheinisches Museum für Philologie“ 1925, t. 74, s. 359. Nie jest to uzasadnione: J. Prostko-Prostyński, *Utraeque Res Publicae. The Emperor Anastasius I's Gothic Policy (491-518)*, Poznań 1994, s. 218. Nowela jest ważnym źródłem przywoływanym ogólnie przy omawianiu sytuacji w Illyricum w późnym antyku: M. Whitby, *The Late Roman Army and the Defense of the Balkans*, [w:] *The Transition to Late Antiquity. On Danube and Beyond*, red. A. G. Poulter, (Proceedings of the British Academy 141), Oxford 2007, s. 140, 147; A. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars...*, s. 150-154.

⁶ CIC III, s. 94, 15-18.

⁷ O motywie Sirmium w noweli XI wspomina się w literaturze przedmiotu od dawna, jednak nie analizowano tego problemu na tle aktualnych celów, jakie chciał zrealizować Justynian dzięki temu dokumentowi. Omówienie: S. Turlej, *Justiniana Prima...*, s. 66, przyp. 77. Ostatnio na ten temat A. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars...*, s. 151.

⁸ Justynian miał jakoby wskazywać na bezprawność posiadania Sirmium przez Ostrogotów: E. Stein, *Untersuchungen...*, s. 359. Propagandowa wymowa informacji o Sirmium i Pannonii na tle ówczesnej sytuacji, a właściwie planów Justyniana: A. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars...*, s. 152-153, jest nie do zaakceptowania na tle całokształtu ówczesnej polityki cesarza.

⁹ Opowieść o dziejach Prefektury Illyricum stanowi tło dla zasadniczych decyzji cesarza dotyczących Justyniany Primum i nie powinna być interpretowana dosłownie w realiach jego panowania: S. Turlej, *Justiniana Prima...*, s. 71, 181.

dowie organizacji Kościoła w Illyricum wywyższającym miasto założone przez cesarza, można zauważyć, że władca nie liczy na odzyskanie Sirmium i nie bierze go pod uwagę w swych planach. Utworzenie prowincji kościelnej w północnej części regionu dla arcybiskupa Justyniana Primi oznaczało bowiem, że nawet przy odzyskaniu Sirmium nie będzie można odtworzyć jego wcześniejszej pozycji w administracji kościelnej, tak jak to zostało ukazane w noweli XI. Dodatkowo trzeba uwzględnić równoczesne działania Justyniana zapewniające Tesalonice ważną pozycję w administracji państwowej, co jeszcze bardziej ograniczało możliwości dokonania przez cesarza kolejnych zmian w administracji Illyricum Orientale w przyszłości. Z jednej strony Justynian nie pozbawił znaczenia tego ostatniego ośrodka w administracji kościelnej w regionie, co wynika wprost z treści noweli XI, z drugiej prawdopodobnie zagwarantował mu prawnie niedługo po utworzeniu arcybiskupstwa Justyniana Primi dawną pozycję w administracji państwowej i w pewnym zakresie w kościelnej, na co wskazują informacje zawarte w *Żywocie św. Dawida*¹⁰. O ile Justyniana Prima miała uchronować miejsce urodzenia cesarza i jej znaczenie było przede wszystkim prestiżowe, o tyle Tesalonika była największym centrum miejskim Illyricum Orientale, o wspaniałej przeszłości i doskonałym położeniu, co zapewniało jej niemal automatycznie wybitną pozycję w administracji regionu¹¹.

W oparciu o całościową analizę zmian w organizacji kościelnej Illyricum Orientale w późnym antyku najbardziej prawdopodobne jest przyjęcie hipotezy, że zapisy odnoszące się do Sirmium w noweli XI Justyniana

¹⁰ V. Rose, *Leben des heiligen David von Thessalonike*, Berlin 1887, s. 12-13 (cap. 17, 33-2); A. Vasiliev, *Life of David of Thessalonica*, „Traditio” 1946, t. 4, s. 115-147. Analiza utworu: S. Turlej, *Justiniana Prima...*, s. 196-202. Znaczenie Tesaloniki w późnym antyku: A. Bor, *Tesalonika*, *Encyklopedia Katolicka*, t. XIX, Lublin 2013, kol. 739-740; R. Szlązak, *Saloniki w okresie wczesnobizantyńskim (IV-VI wiek)*, Rzeszów 2013; S. Turlej, *Justiniana Prima...*, s. 160-161.

¹¹ Samo odzyskanie Sirmium nie oznaczało także na gruncie funkcjonowania administracji państwowej, by ten ośrodek mógł automatycznie odegrać istotną rolę. Justynian liczył się z opinią swych poddanych, którzy nie chcieli w sprawach urzędowych podróżować na odległe obszary zagrożone przez barbarzyńców. Widać to wyraźnie na przykładzie decyzji cesarza o modyfikacji zasad działania sądownictwa apelacyjnego na obszarach zarządzanych przez *quaestor Iustinianus exercitus*: nowela L z 1 września 537 r. *CIC III*: 293-294. Omówienie problematyki dotyczącej *quaestura exercitus*: J. Wiewiorowski, *Quaestor Iustinianus exercitus i jego kompetencje wobec wojska*, [w:] *Współczesna romanistyka prawnicza w Polsce*, red. A. Dębiński, M. Wójcik, Lublin 2004, s. 301-322. J. Wiewiorowski, *‘Quaestor Iustinianus exercitus’ - a Late Roman Military Commander?*, „Eos” 2006, t. 93, s. 317-340.

pochodziły z wcześniejszego dokumentu cesarskiego regulującego tę problematykę. Wzmianki o roli Tesaloniki zdają się wskazywać, że Justynian wykorzystał dokument cesarza Anastazjusza dla tamtejszego Kościoła. Dokonując modyfikacji struktur administracyjnych Kościoła w regionie na korzyść Justyniany Primy, Justynian odnosił się do niego nie tylko pod względem postanowień prawnych, lecz także przejął zawarte w nim informacje o przeszłości Illyricum związane z Sirmium, które zaadaptował dla własnych celów związanych z wywyższeniem miasta, jakie ufundował w miejscu swego urodzenia¹².

W działalności prawodawczej Justyniana nie ma śladów potwierdzających istnienie jakichkolwiek planów związanych z przywróceniem Sirmium do dawnego znaczenia w administracji. W 545 r. cesarz dokonał zmian w statusie prawnym i kształcie prowincji kościelnej oddanej Justynianie Primie, poświęcając temu zagadnieniu zapis w noweli CXXXI¹³. Wśród prowincji kościelnych podporządkowanych wówczas tamtejszemu arcybiskupowi pojawia się Pannonia: *Per tempus autem beatissimum archiepiscopum Primae Iustinianae nostrae patriae habere semper sub sua iurisdictione episcopos provinciarum Daciae mediterranae et Daciae ripensis, Privalis et Dardaniae et Mysiae superioris atque Pannoniae*¹⁴. Użycie tego typu sformułowania oznacza, że Sirmium jako stolica Panonii, gdyby nawet zostało odzyskane przez cesarstwo, to podlegałoby na gruncie kościelnym Justynianie Primie¹⁵.

---

¹² Justynian nie był pierwszym władcą regulującym stosunki kościelne w Illyricum przy pomocy prawa państwowego. W 421 r. pojawiła się pierwsza konstytucja cesarska dotycząca tej problematyki: *Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes*, red. Th. Mommsen, P.M. Meyer, t. I 2, Berlin 1954, s. 852 (XVI 2, 45). Justynian zamieścił ją w swym kodeksie: *CIC vol. II, Codex Iustinianus*, red. P. Krueger, Berolini 1954, s. 12 (II. 6). W oparciu o analizę zmian w sytuacji Kościoła Illyricum najbardziej prawdopodobne jest przyjęcie hipotezy, że Justynian wykorzystał w noweli XI zapisy z wcześniejszego dokumentu dotyczącego tej problematyki: przywileju cesarza Anastazjusza dla Kościoła Tesaloniki. Właśnie pod koniec panowania tego władcy sprawa Sirmium nabrała znowu ważności z powodu problemów, jakie ten władca miał papieżem i z Teodorykiem Wielkim: S. Turlej, *Justiniana Prima...*, s. 172-173.

¹³ Nowela CXXXI Justyniana z 18 marca 545 r. *De Ecclesiasticis titulis*, Caput III: *CIC III*, s. 655, 16-656, 1-3. *Regesten...*, s. 319 nr 1305; S. Turlej, *Justiniana Prima...*, s. 81-86.

¹⁴ Zakres jurysdykcji arcybiskupa Justyniany Primy po 545 r. według noweli CXXXI: *CIC III*: 655, 16-20.

¹⁵ J. Zeiller, *Sur l'ancien évêché de Sirmium*, „*Orientalia Christiana Periodica*” 1947, t. 13, s. 674; S. Turlej, *Justiniana Prima...*, s. 81-86. Biskupstwo Sirmium w późnym antyku: V.

Kasjodor w liście do senatu rzymskiego napisanym po 1 września 533 r. wspominał o ataku na wschodnie rubieże państwa Ostrogotów po śmierci Teodoryka Wielkiego¹⁶: *in ipsis quoque primordiis, quando semper novitas incerta temptatur, contra Orientis principis votum Romanum fecit esse Danuvium. Notum est quae pertulerint invasores: quae ideo praetermittenda diiudico, ne genius socialis principis verecundiam sustineat perditoris*¹⁷.

W oparciu o ten przekaz uznaje się Justyniana za ukrytego inspiratora najazdu, co z kolei zdaje się wskazywać na jego zainteresowanie rejonem Sirmium¹⁸. Agresorami mogli być tylko Gepidzi, którzy sąsiedowali z Ostrogotami nad

---

Popović, *Le dernier évêque de Sirmium*, „Revue des études augustiniennes et patristiques” 1975, t. 21, s. 103-104.

¹⁶ O Kasjodorze jako polityku: M.S. Bjornlie, *Politics and Tradition between Rom, Ravenna and Constantinople. A Study of Cassiodorus and the Variae, 527-554*, Cambridge 2013, s. 11-33. S. Turlej, *Konflikty o Sirmium w dobie upadku państwa Ostrogotów (526-535)*, „ZNUJ Prace Historyczne” 2018, t. 145, z. 3, s. 491. List będący panegirycznym na cześć królowej Amalasynty jest datowany na okres niedługo po 1 września 533 r., gdy Kasjodor objął urząd prefekta Italii: H. Gračanin, *Late Antique Dalmatia and Pannonia in Cassiodorus' Variae*, „Millennium” 2016, t. 13, s. 220.

¹⁷ *Senatui Urbis Romae Senator PPO* [w:] *Cassiodori senatoris variae*, red. Th. Mommsen, *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi XII*, Berolini 1894, s. 328, 6-9 (dalej Kasjodor, *Variae*). Ten tekst był wielokrotnie tłumaczony i komentowany: Kasjodor Senator, *Variae* (I-XII), tł. A. Kołtunowska, R. Sawa. Rewizja przekładu i opracowanie M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2017, 409*. Całościowy komentarz do listu: V. Fauvinet-Ranson, *Portrait d'une regente: un panegyrique d'Amalasonthe (Cassiodorus, Variae XI.1)*, „Cassiodorus” 1998, t. 4, s. 267-308; *Cassiodoro Variae. Volume 5: Libri XI, XII*, red. A. Gardina. A cura di A. Gardina, G. Cecconi e I. Tantillo, Roma 2015, s. 127-152. Informacje Kasjodora dotyczące sytuacji na wschodnich rubieżach państwa Ostrogotów pojawiające się w listach omówił H. Gračanin, *Late Antique Dalmatia...*, s. 211-273.

¹⁸ W literaturze pojawiają się różne interpretacje. Mógł to być np. atak Gepidów i Herulów, bądź samych Gepidów na Sirmium, inspirowany czy sponsorowany przez Justyniana: F.E. Wozniak, *Byzantine Diplomacy and the Lombard – Gepidic Wars*, „Balkan Studies” 1979, t. 20, s. 144-145; idem, *East Rome...*, s. 377; A. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars...*, s. 61, 109; M. Vitiello, *Amalasuintha. The Transformation of Queenship in the Post – Roman World*, Philadelphia 2017, s. 104. Bywa on różnie datowany: od 526 r. do 530 r. Niekiedy łączy się go z udziałem słynnego wodza Mundusa, a w walkach z Gepidami miał brać udział jako dowódca armii Ostrogotów ich przyszły król Witiges: E. Stein, *Histoire ...*, s. 307; H. Wolfram, *Historia Gotów*, przekł. R. Darda-Staab, I. Dębek, K. Berger, Warszawa-Gdańsk 2003, s. 366, 380. Tego typu rekonstrukcje zebrał A. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars...*, s. 60-65.

Dunajem i tu pojawia się problem z wiarygodnością relacji Kasjodora¹⁹. Biorąc pod uwagę ówczesne uwarunkowania polityczne, nie leżało w interesie cesarza popieranie Gepidów przeciw Ostrogotom²⁰. Zdecydowanie bardziej prawdopodobne, niż angażowanie się Justyniana po stronie Gepidów, wydaje się być ukazanie tego wydarzenia przez Kasjodora w sposób odbiegający od rzeczywistości. W 533 r. pozycja Amalasynty w kraju była słaba, dlatego przypomnienie zwycięstwa sprzed lat i przedstawienie Justyniana w pozycji przegranego doskonale służyło poprawie wizerunku władczyni, której poddani z niepokojem obserwowali wzrost potęgi cesarza i jego wpływ na politykę królowej²¹.

Przekaz Kasjodora o zwycięskich walkach Ostrogotów nad Dunajem na początku rządów Amalasynty zdaje się nie być wiarygodnym świadectwem potwierdzającym zaangażowanie Justyniana w konflikt o Sirmium między Ostrogotami i Gepidami, pozostaje jednak ważnym i ciągle niedocenianym świadectwem tego, jak wielopłaszczyznowe i skomplikowane były stosunki Ostrogotów z Konstantynopolem, zwłaszcza gdy chodzi o kwestię przebiegu granicy między obu państwami w Illyricum. Użycie przez Kasjodora w opisie działań Amalasynty niejasnego sformułowania, że królowa uczyniła Dunaj rzeką rzymską wbrew woli cesarza: *contra Orientis principis votum Romanum fecit esse Danuvium*, wymaga sprecyzowania i pogłębienia badań²². Dla zrozumienia

---

¹⁹ Relacja Kasjodora stanowi fragment panegyryku na cześć królowej Amalasynty i pełna jest niedomówień oraz skrótów myślowych. Przy jej wykorzystaniu pojawia się problem z ustaleniem, które z podanych informacji są wiarygodne, tzn. nawiązują do realnych faktów z przeszłości, a które są wymysłem autora: S. Turlej, *Konflikty...*, s. 492-494.

²⁰ Na temat Gepidów w tym okresie: R. Steinacher, *Rom und die Barbaren. Völker im Alpen - und Donauraum (300-600)*, Stuttgart 2017, s. 162-163; A. Sarantis, *War and Diplomacy...*, s. 20-24. Udział Herulów w walkach przeciw Ostrogotom zaraz po śmierci Teodoryka Wielkiego z inspiracji cesarza jest nieprawdopodobny. Sojusz Justyniana z Herulami jest późniejszy niż walki na wschodniej granicy państwa Ostrogotów, o których pisał Kasjodor: S. Turlej, *Herulowie i Bizancjum na początku panowania Justyniana I*, [w:] *Hypomnemata Byzantina. Prace ofiarowane profesorowi Maciejowi Salamonowi*, red. J. Bonarek, S. Turlej, Piotrków Trybunalski 2017, s. 135-152.

²¹ Motyw upokorzenia cesarza: E. Stein, *Histoire...*, s. 329; M. Vitiello, *Amalasuintha*, s. 104. Pokonanie opozycji H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 382; M. Vitiello, *Amalasuintha*, s. 112-115.

²² To sformułowanie bywa rozumiane jako zajęcie ziem do Dunaju należących do cesarstwa: E. Stein, *Histoire...*, s. 308 przyp. 1; H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 366.

znaczenia tego przekazu fundamentalne znaczenie ma odwołanie się do innych źródeł podających bardziej precyzyjne i pewne informacje o zasięgu panowania cesarstwa i Ostrogotów na Balkanach.

Justynian, tworząc 14 kwietnia 535 r. prowincję kościelną dla arcybiskupa Justyniany Primy, wymienił w noweli XI podporządkowane mu obszary: *et certae provinciae sub eius sint auctoritate, id est tam ipsa mediterranea Dacia quam Dacia ripensis nec non Mysia prima et Dardania et Praevalitana provincia et secunda Macedonia et pars secundae Pannoniae, quae in Bacensi est civitate*²³.

Biorąc pod uwagę z jednej strony przynależność do cesarstwa części prowincji Panonii II z miastem Bassiane²⁴, z drugiej brak Sirmium, które znalazło się pod władzą Ostrogotów²⁵, można przyjąć, że przebieg granicy cesarstwa z Ostrogotami w tym dokumencie nawiązuje do ustaleń zawartych w układzie cesarza Anastazjusza z Teodorykiem Wielkim²⁶. Porozumienie Konstancy-nopola z Rawenną kończyło konflikt polityczny i militarny na zasadzie kompromisu, ponieważ obie strony nie były w stanie zrealizować swych celów²⁷. Jednakże sam fakt zawarcia pokoju i ustalenia w jego ramach granicy pozwala z punktu widzenia prawa na dokonanie ważnych ustaleń²⁸. Zasięg panowania

²³ CIC III, s. 94, 6-8.

²⁴ Rejon Bassiane: B. Dušanić, *Bassianae and its Territory*, „Archaeologia Iugoslavica” 1967, t. 8, s. 67–81; M. Milin, *Bassianae*, [w:] *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia*, red. M. Šašel Kos, P. Scherrer, Ljubljana 2004, s. 253-268.

²⁵ Obszar znajdujący się pod władzą Ostrogotów był określany mianem Panonii Sirmien-sis, co poświadcza Kasjodor, *Variae*, III 23, 2; IV 13, 1. E. Stein, *Untersuchungen...*, s. 363; J. Prostko-Prostyński, *Utraeque...*, s. 244; H. Gračanin, J. Škargulja, *The Ostrogoths in the Late Antique Southern Pannonia*, „Acta Archaeologica Carpathica” 2014, t. 49, s. 182-183; J.J. Arnold, *Ostrogothic Provinces: Administration and Ideology*, [w:] *A Companion to Ostrogothic Italy*, red. J.J. Arnold, M.S. Bjornlie, K. Sessa, Leiden, Boston 2016, s. 79-84.

²⁶ Zawarcie pokoju jest datowane pomiędzy 1 sierpnia 509 r. a początkiem 511 r.: J. Prostko-Prostyński, *Utraeque...*, s. 241. Omówienie i komentarze: *Regesten*, s. 115 nr 326. Przypuszczalnie było to jedno z najważniejszych ustaleń porozumienia: E. Stein, *Untersuchungen...*, s. 362-363; idem, *Histoire ...*, s. 156; J. Prostko-Prostyński, *Utraeque...*, s. 241.

²⁷ Przebieg granicy w Panonii jako nienaturalny określił E. Stein, *Untersuchungen...*, s. 363, widząc w tym przejaw kompromisu politycznego.

²⁸ Omówienie całości problematyki dotyczącej granic cesarstwa: J-M. Carrié, *Aspetti della concettualizzazione Romana della Frontiera*, [w:] *Frontiere della Romanità nel Mondo Tardo Antico* (Atti dell'Accademia Romanistica Costantiniana XXI), Perugia 2016, s. 11-38; A. Gandila, *Cultural encounters on Byzantium's Northern frontier, c. AD 500-700: coins, artifacts and history*, Cambridge 2018, s. 10-20 (s. 20-29 dalsze informacje odnośnie granicy na Dunaju).

cesarstwa na obszarach naddunajskich w początkach rządów Justyniana odbiegał od uzgodnień zawartych w pokoju Anastazjusza z Teodorykiem Wielkim. Chodzi nie tylko o tereny nad Dunajem wspomniane przez Kasjodora²⁹, lecz również o obszary, na których przebywali Herulowie Grepesa³⁰ i o odzyskane przed 535 r. przez Justyniana ziemie w okolicach Wiminacjum. W noweli XI pojawia się zapis o sukcesach cesarza, które pozwoliły mu nie tylko na odzyskanie tego miasta i opacie granicy na Dunaju, lecz także na zdobycie punktów oparcia na drugim brzegu rzeki: *Cum igitur in praesenti deo autore ita nostra respublica aucta est, ut utraque ripa Danubii iam nostris civitatibus frequentaretur, et tam Viminacium quam Recidiva, et Litterata, quae trans Danubium sunt, nostrae iterum dicioni subactae sint*³¹.

Różnice w opisie zasięgu panowania cesarstwa w zachodniej i północnej części Illyricum Orientale w źródłach z początku panowania Justyniana, w stosunku do ustaleń poczynionych przez Anastazjusza z Teodorykiem, są ewidentne i wydają się być nieprzypadkowe. Wynikały z tego, że przebieg granicy, jaki podaje nowela XI i który można nazwać stanem prawnym, nie odpowiadał funkcjonującemu w rzeczywistości, który można nazwać faktycznym. Ten ostatni ukształtował się po zawarciu porozumienia przez Anastazjusza I z Teodorykiem i trwał na niektórych obszarach, jak podaje Kasjodor, do czasów Amalasanty³². Z kolei przywołanie przez Justyniana 14 kwietnia 535 r. w no-

²⁹ Na szczególną uwagę i odrębne omówienie zasługują losy miasta Singidunum u ujścia Sawy do Dunaju: F. Barišić, *Vizantiski Singidunum*, „Zbornik Radova Vizantološkog Instituta” 1953, t. 3, s. 1-14; V. Dintchev, *Classification of the Late Antique cities in the dioceses of Thracia and Dacia*, „Archaeologia Bulgarica” 1999, t. 3, s. 47; M. Milinković, *Singidunum*, *RGA* 2005, t. 28, s. 458-461. Jest ono przywoływane zwykle tylko w związku z osadnictwem Herulów w jego okolicy w czasach Justyniana, np.: A. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars...*, s. 46, 89, 92, 256, 300.

³⁰ Sytuacja w Mezji wymaga dokładnego omówienia ze względu na niekonsekwencję w dotychczasowych ujęciach: E. Stein, *Untersuchungen...*, s. 363; idem, *Histoire...*, s. 156, 308 przyp. 1. Omówienie informacji o Grepesie: S. Turlej, *Herulowie...*, s. 147. Ogólne stwierdzenie, że zachodnie Illyricum znajdowało się poza kontrolą cesarstwa: D. Roques, *Procopé de Césarée. Constructions de Justinien Ier (Peri ktismátwn/ De aedificiis). Introduction, traduction, commentaire, cartes et index par D. Roques*, publication posthume par E. Amato e J. Schamp, Alessandria 2011, s. 318 przyp. 116; A. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars...*, s. 152.

³¹ *CIC* III, s. 94, 13-15. S. Turlej, *Justiniana Prima...*, s. 53.

³² Konieczne wydaje się być uporządkowanie danych źródłowych dotyczących zasięgu panowania Ostrogotów, cesarstwa i Gepidów na obszarach naddunajskich za panowania Anasta-

weli XI nieodpowiadającego rzeczywistości przebiegu granicy według stanu prawnego wynikało niewątpliwie z wykorzystania wcześniejszej konstytucji cesarskiej dotyczącej organizacji Kościoła w Illyricum Orientale, wydanej, jak już wspomniano, prawdopodobnie przez cesarza Anastazjusza³³. Uświadomienie sobie, jak wielkie problemy miał Justynian z odtworzeniem granicy cesarstwa w Illyricum w zgodzie ze stanem z 510 r., pozwala na uniknięcie przeceniania roli Sirmium w jego polityce.

Odwołanie się do twórczości Prokopiusza z Cezarei odgrywa ważną rolę w rekonstrukcji sytuacji na obszarach naddunajskich za panowania Justyniana, ale niewiele wnosi do poparcia hipotezy o jego dążeniu do zajęcia Sirmium³⁴. Z jednej strony nie ma u tego autora jakiegokolwiek informacji, która mówiłaby wprost o roli tego miasta w regionie, o jego znaczeniu dla Justyniana bądź cesarstwa, z drugiej strony sporo dowiadujemy się o tym ośrodku i wydarzeniach mających wpływ na jego losy. Prokopiusz wspomina w swych dziełach Sirmium kilka razy, jednakże są to bardzo krótkie, zdawkowe wzmianki potwierdzające przede wszystkim jego istnienie, wskazujące do kogo należało bądź kto o nie walczył³⁵. Nie pisze natomiast nic bliższego o samym Sirmium, które tylko

---

zjusza i Justyniana, z uwzględnieniem, kiedy dochodziło do zmian. Potrzebę tego typu ustaleń widział już E. Stein, *Untersuchungen...*, s. 357, 363.

³³ Ujawnionego we wcześniejszej konstytucji cesarskiej, dotyczącej tej problematyki, wydanej, jak już wspomniano, prawdopodobnie przez cesarza Anastazjusza: S. Turlej, *Justiniana Prima...*, s. 74, 172.

³⁴ Podstawowe omówienie dorobku Prokopiusza: D. Brodka, *Wstęp*, [w:] Prokopiusz z Cezarei, *Historia Wojen*, red. D. Brodka, t. 1, Kraków 2013, s. XX-CVI; M.R. Cataudella, *Historiography in the East*, [w:] *Greek & Roman Historiography. Fourth to Sixth Century A.D.*, red. G. Marasco, Leiden-Boston 2003, s. 391-447; W. Treadgold, *The Early Byzantine Historians*, Basingstake 2007, s. 176-226; G. Greatrex, *Perceptions of Procopius in resent scholarship*, „*Histos*” 2014, t. 8, s. 76-121. Ostatnie opracowania zbiorowe poświęcone temu autorowi: *Reinventing Procopius: New Readings on Late Antique Historiography*, red. C. Lillington-Martin, E. Turquois, London–New York 2017; *Le Monde de Procope/The World of Procopius*, red. G. Greatrex, S. Janniard, Paris 2018.

³⁵ Indeks do dzieł Prokopiusza: Procopii Caesariensis, *Opera omnia, De Aedificiis*, vol. IV, rec. J. Haury, add. et corr. G. Wirth, Lipsiae 1964 (dalej Prokopiusz *Aed*), s. 310 pomija wzmiankę w *Historii sekretnej*: Procopii Caesariensis, *Opera omnia, Arcana Historia*, vol. III, rec. J. Haury, add. et corr. G. Wirth, Lipsiae 1963, XVIII 16-18 (dalej: Prokopiusz *HS*), gdzie Sirmium pojawia się dwa razy: jako miasto położone na wschodnich rubieżach państwa Ostrogotów przed wojną z Justynianem, które potem znajduje się w posiadaniu Gepidów.

w dwóch miejscach wprost nazwał miastem³⁶, nie wyjaśniając, dlaczego o nim wspominał ani nie podając, skąd czerpał wiedzę na jego temat. Wyraźnie koncentruje on swoją uwagę właściwie na jednym zagadnieniu: zajęciu Sirmium przez Gepidów, do którego nawiązuje zwłaszcza we wzmiankach o upadku panowania Ostrogotów nad Dunajem i konflikcie Longobardów z Gepidami. Warto zwrócić uwagę, że według Prokopiusza ci ostatni mieli zająć Sirmium dopiero, gdy Justynian wyparł Ostrogotów z ich posiadłości³⁷. Miało to miejsce w bliżej nieokreślonym momencie trwania konfliktu cesarstwa z tym ludem i nie dowodzi to dążenia Justyniana do zawładnięcia tym ośrodkiem w sensie realizacji wcześniej zaplanowanego celu, ponieważ przejście miasta przez wojska cesarskie dokonało się w toku prowadzonej na kilku frontach wojny z Ostrogotami³⁸. Z kolei w opisie konfliktu Longobardów z Gepidami nie ma jakiegokolwiek wzmianki o dążeniu Justyniana do zajęcia Sirmium przy ważnej roli, jaką odgrywa w relacji wątek poświęcony losom tego miasta³⁹. Gdy posłowie obu tych ludów zjawili się w Konstantynopolu u cesarza, by pozyskać jego poparcie, zostali przyjęci i przedstawili swe racje. Władca ich wysłuchał i podjął decyzję o poparciu Longobardów. W relacji Prokopiusza losami Sirmium i pogranicznych ziem cesarstwa zagarniętych przez Gepidów martwili się właśnie Longobardowie, a ze strony rzymskiej nie pojawiły się żadne żąda-

³⁶ Sirmium jako miasto: Procopii Caesariensis, *Opera omnia*, vol. II. *De bellis libri V–VIII*, rec. J. Hauriy, add. et corr. G. Wirth, Lipsiae 1963, VII, 33, 8 (dalej Prokopiusz *B*) i Prokopiusz *HS XVIII*, 17. Dwa razy z bezpośredniego kontekstu wynika, że to miasto, ponieważ wymienił je wśród innych miast: Prokopiusz *B V* 15, 27 i *B VII* 34, 35.

³⁷ Prokopiusz w dwóch miejscach swej relacji podaje, że Gepidzi zajęli Sirmium, gdy Justynian wyparł Ostrogotów: Prokopiusz *B VII* 33, 8 oraz gdy pisze o opanowaniu przez nich całego obszaru, gdzie sytuował on Sirmium: Prokopiusz *B VII* 34, 15.

³⁸ Wojna z Ostrogotami stanowiła główny temat rozważań Prokopiusza i dlatego trzeba doceniać znaczenie informacji dotyczących obszarów naddunajskich, które pojawiają się w tym kontekście: S. Turlej, *Balkany w cieniu wojen Justyniana? Znaczenie relacji Prokopiusza*, [w:] *Hortus Historiae. Księga pamiątkowa ku czci profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin*, red. E. Dąbrowa et alii, Kraków 2010, s. 707–722.

³⁹ Stosunki Longobardów i Gepidów w kontekście ich walk z połowy VI w. budzą spore zainteresowanie: E. Stein, *Histoire ...*, s. 530–535; K.P. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, Athen 1991, s. 75–97; W. Pohl, *The Empire and the Lombards*, [w:] *Kingdoms of the Empire: the integration of barbarians in late antiquity*, red. W. Pohl, Leiden, New York, Köln 1997, s. 87–98; A. Sarantis, *War and Diplomacy...*, s. 27–35; idem, *Justinian's Balkan Wars...*, s. 266–274.

nia zwrotu tych obszarów. Tego typu ujęcie problematyki dotyczącej Sirmium może dowodzić znaczenia tego ośrodka dla Prokopiusza i jego obrazu sytuacji obszarach naddunajskich, a nie dla Justyniana⁴⁰. Jak się wydaje, dla tego władcy posiadanie Sirmium nie było priorytetem na gruncie politycznym, ponieważ korzystne dla cesarstwa rozstrzygnięcie konfliktu Longobardów z Gepidami nie wywołało działań z jego strony zmierzających do odzyskania tego miasta⁴¹. Nawet ta okoliczność, która mogła nadać wymiar osobisty stosunkowi cesarza do tego ośrodka, że skoro odebrał Sirmium Ostrogotom, to mógł uważać, że należy mu się panowanie nad nim, nie była w stanie go skłonić podjęcia jego restytucji z rąk Gepidów⁴².

W oparciu o obecne w dziełach Prokopiusza wzmianki o Sirmium nie ma podstaw nie tylko, aby przypisywać Justynianowi dążenia do odzyskania Sirmium, lecz także dla podkreślania ówczesnego znaczenia tego ośrodka z perspektywy celów politycznych cesarstwa. W oparciu o relację tego historyka można co najwyżej stwierdzić, że to miasto istniało, że należało kolejno do Ostrogotów, cesarstwa i następnie Gepidów, a przy braku odwołania się do jego wspaniałej przeszłości oraz jego aktualnego znaczenia strategicznego, czytelnik mógł je skojarzyć jedynie z sytuacją obszarów naddunajskich cesarstwa, jaką przedstawił ten autor. Jak daleki był Prokopiusz od rozpoznania roli Sirmium w nieodległej przeszłości w regionie naddunajskim, wyraźnie widać w opisie wyprawy Teodoryka Wielkiego do Italii. W jego ujęciu Ostrogoci wyruszyli z Tracji i dotarli do Morza Adriatyckiego prawdopodobnie w okolicach Dyrachionu, na co wskazuje informacja o przejściu przez ziemie Taulantiów⁴³. Ze

---

⁴⁰ Ujęcie Prokopiusza daje szerokie pole do interpretacji. Cesarz pomógł Longobardom, bo Gepidzi zajęli Sirmium: F. Curta, *The Making of the Slavs*, s. 82. I. Bóna, *Die Langobarden in Ungarn: Die Gräberfelder von Várpalot und Bezenye*, „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae” 1956, t. 7, s. 237 s. 247. Przypuszczał, że Longobardowie mieli odzyskać Sirmium dla Justyniana.

⁴¹ Sirmium stało się stolicą Gepidów i dopiero po upadku ich państwa znalazło się pod panowaniem cesarstwa – M. Mirković, *Sirmium ...*, s. 51-52; M. Pańdura, *op. cit.*, s. 71-79; A. Sarantis, *War and Diplomacy...*, s. 38.

⁴² Samo zajęcie Sirmium przez wojska Justyniana nie dowodzi wybitnego znaczenia tego ośrodka dla cesarza. Był to sukces na jednym z kilku frontów wojny cesarstwa z Ostrogotami. A. Sarantis (*Justinian's Balkan Wars...*, s. 93) odrzuca informacje Prokopiusza o tym sukcesie, przyjmując, że Ostrogoci raczej sami oddali miasto Gepidom, by nie wpadło w ręce Justyniana.

⁴³ Taulantiowie: M. Fluss, *Taulantii*, *RE* 2A VIII HBd 1932, k. 2526-2529; J.J. Wilkes, *The Illyrians*, Oxford 1992, s. 93.

względu na brak statków wędrowali dalej wzdłuż wybrzeża⁴⁴. Jego relacja nie odpowiadała rzeczywistości, pozostaje jednak cenną wskazówką, że z perspektywy walk cesarstwa z Ostrogotami władającymi Italią, które opisywał, samo w sobie zawładnięcie Sirmium nie miało znaczenia strategicznego⁴⁵. Potwierdza to zresztą wybór trasy przez Narsesa, który wyruszył z Konstantynopola i po pobycie w Filippopolu dotarł do Salony, skąd posuwał się prawdopodobnie wzdłuż wybrzeża do Wenecji⁴⁶.

Reasumując, w oparciu o informacje poświęcone Sirmium w dziełach Prokopiusza nie ma jakichkolwiek podstaw do przypisywania Justynianowi jako celu strategicznego dążenia do zajęcia tego miasta. Zdecydowanie najbardziej prawdopodobne jest przyjęcie hipotezy, że wspomniany autor zainteresował się tym ośrodkiem ze względu na aktualną sytuację nad Dunajem w drugiej połowie lat czterdziestych VI w. i jak się wydaje miało to dla niego – i jego wizji sytuacji polityczno-militarnej cesarstwa w związku z wojną w Italii z Ostrogotami – istotne znaczenie⁴⁷.

Dzieło geograficzne Hieroklesa *Towarzysz podróży* uznawane jest za jedno z najważniejszych źródeł z zakresu geografii historycznej wczesnego Bizancjum⁴⁸. W zachowanej postaci ten utwór jest datowany na początek panowa-

---

⁴⁴ Pobyt Ostrogotów w Novae: J. Prostko-Prostyński, *Novae in the Times of Theoderic the Amal*, [w:] *Novae. Legionary Fortress and Late Antique Town*, vol. 1, red. T. Derda et alii, Warszawa 2008, s. 141-157. Wyprawa Teodoryka z Tracji do Italii u Prokopiusza *B V 1*, 9-13. U Prokopiusza *B III 2*, 7-11 pojawia się wzmianka o Taulantiach w relacji o Alaryku, gdy wyruszył do Italii.

⁴⁵ Wyprawa Teodoryka do Italii i jej przebieg: W. Ensslin, *Theoderich der Grosse*, München 1959, s. 63; J. Moorhaed, *Theoderic in Italy*, Oxford 1992, s. 19-21; H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 320-321; H.-U. Wiemer, *Theoderich der Grosse, König der Goten, Herrscher der Römer*, München 2018, s. 180-182.

⁴⁶ O marszu Narsesa do Italii u Prokopiusza *B VIII 21*, 21 – *VIII 26*, 18. D. Brodka, *Narses, Politik, Krieg und Historiographie im 6. Jahrhundert n. Chr.*, Berlin 2018, s. 129-131. Opis jest bardzo pobieżny, lecz trasa ostatniego odcinka przypomina tę, którą w jego opisie dotarł do Italii Teodoryk. Szlak Narsesa wzdłuż wybrzeża od Salony na mapie: H.-U. Wiemer, *Theoderich...*, s. 613

⁴⁷ Wymaga to odrębnego omówienia. W innym opracowaniu omawiam, jak Prokopiusz postrzegał w tym czasie sytuację nad Dunajem w północnej części Illyricum Orientale.

⁴⁸ Jest ono bardzo przydatne przy omawianiu zagadnień z zakresu administracji regionu naddunajskiego: L. Maksimović, *L'administration de l'Illyricum Septentrional a l'époque de Justinien*, [w:] *Philadelphie et autres études*, Byzantina Sorboniensia 4, Paris 1984, s. 150; B. Bavant, *Illiria*, [w:] *Świat Bizancjum*, t. I, *Cesarstwo wschodniorzymskie 330-641*, red. C. Morrisson, Kraków 2007, s. 358; A. Sarantis, *Justinian's...*, s. 152 s. 219.

nia Justyniana I⁴⁹. Wśród prowincji Illyricum Orientale podlegających władzy Konstantynopola wymienia on Panonię z dwoma miastami: Sirmium i Bassiane⁵⁰, co nie oznacza, że wspomniane ośrodki należały wtedy do cesarstwa. Relacji Hieroklesa poświęconej Sirmium nie uznaje się za wiarygodną⁵¹, ponieważ wymagałoby to przyjęcia hipotezy, że doszło do czasowego opanowania tego ośrodka w 527/528 r. przez Justyniana, co w świetle innych źródeł jest nieprawdopodobne⁵². Najwcześniej Sirmium mogło się znaleźć pod władzą cesarza w 535 r., gdy rozpoczęła się wojna z Ostrogotami⁵³. Wydaje się być wątpliwe, by zapis w dziele Hieroklesa poświęcony Panonii i Sirmium można było traktować jako swoistą prowokację Konstantynopola pod adresem Ostrogotów, polegającą na przypominaniu im, że te ziemie należały i powinny należeć do cesarstwa⁵⁴. Zdecydowanie bardziej prawdopodobne jest przyjęcie hipotezy, że doszło do wykorzystania nieaktualnych informacji.

Reasumując wypada stwierdzić, że rekonstrukcje sytuacji na obszarach nadunajskich w czasach Justyniana odwołujące się do wielkiego znaczenia militarnego Sirmium dla cesarstwa i przypisujące Justynianowi zamiar jego odzyskania nie zasługują na uwagę, ponieważ nie popiera ich analiza najważniejszych źródeł: nowel Justyniana poświęconych Justynianie Primie, dzieł Prokopiusza z Cezarei, Kasjodora i Hieroklesa. W oparciu o informacje tych przekazów nie

⁴⁹ Datacja na początek panowania Justyniana: 527 r.-528 r. wydaje się być dobrze uzasadniona: E. Honigmann, *Le Synekdemós d'Hiérókles et l'Opusculé géographique de Georges de Chypre. Texte, introduction, commentaire et cartes*, (Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae: Forma Imperii Byzantini, 1), Bruxelles 1939, s. 2; S. Turlej, *Hierokles*, [w:] *Encyklopedia Kultury Bizantyńskiej*, red. O. Jurewicz, Warszawa 2002, s. 208; M. Salomon, *Novae in Ancient Sources – Hierokles, Synekdemós*, [w:] *Novae. Legionary Fortress and Late Antique Town*, vol. 1, red. T. Derda et alii, Warszawa 2008, s. 106-107.

⁵⁰ Hierokles wymienia ogólnie Panonię: 657, 7 bez sprecyzowania o jaką prowincję chodzi, a w niej dwa miasta: Sirmium: 657, 8 i Bassiane: 657, 9.

⁵¹ Tak jednoznacznie J. Prostko-Prostyński, *Utraeque...*, s. 218-219. Odnotowanie informacji Hieroklesa bez komentarza: B. Milin, *Bassiana...*, s. 257.

⁵² Możliwe są tylko teoretyczne rozważania o wiarygodności wzmianki Hieroklesa poświęconej Bassiane: J. Zeiller, *Bassiana*, [w:] *Dictionnaire d'histoire et géographie ecclésiastique* 1932, 6, Paris 1932: 1272. Rozważania Honigmann o odzyskaniu Sirmium przez wodza Mundusa: E. Honigmann, *Le Synekdemós d'Hiérókles...*, s. 2 i przyp. 7 są nie do zaakceptowania. Tak Dušanić, *Bassiana...*, s. 81 przyp. 157.

⁵³ Utrata Sirmium przez Ostrogotów jest rozmaicie datowana: na 535 r. M. Mirković, *Sirmium...*, s. 51, najpóźniej na 537 r. H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 366.

⁵⁴ M. Mirković, *Sirmium...*, s. 43.

ma podstaw nie tylko, aby przypisywać Justynianowi dążenia do jego odzyskania Sirmium, lecz także dla podkreślenia ówczesnego znaczenia tego ośrodka z perspektywy polityki cesarstwa.

Bibliografia:

Arnold J.J., *Ostrogothic Provinces: Administration and Ideology*, [w:] *A Companion to Ostrogothic Italy*, red. J.J. Arnold et alii, Leiden-Boston 2016.

Barišić F., *Vizantiski Singidunum*, „Zbornik Radova Vizantološkog Instituta“ 1953, t. 3.

Bavant B., *Illiria*, [w:] *Świat Bizancjum*, t. I, *Cesarstwo wschodniorzymskie 330-641*, red. C. Morriison, Kraków 2007.

Bavant B., *La Ville dans le nord de l'Illyricum (Pannonie, Mésie I, Dacie et Dardanie)*, [w:] *Villes et peuplement dans l'Illyricum Protobyzantin, Actes du colloque organisé par l'École française de Rome (Rome, 12-14 mai 1982)*, Rome 1984.

Bjornlie M. S., *Politics and Tradition between Rom, Ravenna and Constantinople. A Study of Cassiodorus and the Variae, 527-554*, Cambridge 2013.

Bóna I., *Die Langobarden in Ungarn: Die Gräberfelder von Várpalot und Bezenye*, „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae“ 1956, t. 7.

Bor A., *Tesalonika*, *Encyklopedia Katolicka*, t. XIX, Lublin 2013.

Brodka D., *Narses, Politik, Krieg und Historiographie im 6. Jahrhundert n. Chr.*, Berlin 2018.

Brodka D., Prokopiusz z Cezarei, *Historia Wojen*, red. D. Brodka, t. 1-2, Kraków 2013.

Burns T. S., *A History of the Ostrogoths*, Bloomington 1984.

Carrié J-M., *Aspetti della concettualizzazione Romana della Frontiera*, [w:] *Frontiere della Romanità nel Mondo Tardo Antico* (Atti dell'Accademia Romanistica Constantiniana XXI), Perugia 2016.

Cassiodoro Variae. Volume 5: Libri XI, XII. Direzione di A. Gardina. A cura di A. Gardina, G. Ceconi e I. Tantillo, Roma 2015.

Cataudella M. R., *Historiography in the East*, [w:] *Greek & Roman Historiography. Fourth to Sixth Century A. D.*, red. G. Marasco, Leiden-Boston 2003.

Christou K.P., *Byzanz und die Langobarden*, Athen 1991.

Corpus Iuris Civilis vol. II, *Codex Iustinianus*, red. P. Krueger, Berolini 1954.

Corpus Iuris Civilis, vol. III. Novellae, rec. R. Schoell, ab. G. Kroll, Berlin 1895.

Curta F., *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700*, Cambridge 2001.

Dušanić B., *Bassianae and its Territory*, „Archaeologia Iugoslavica” 1967, t. 8.

Ensslin W., *Theoderich der Grosse*, München 1959.

Fauvinet- Ranson V., *Portrait d'une regente: un panegyrique d'Amalasonthe (Cassiodorus, Variae XI.1)*, „Cassiodorus” 1998, t. 4.

Fluss M., *Sirmium*, [w:] *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, III A2, Stuttgart 1927.

Fluss M., *Taulantii*, RE 2A VIII HBd 1932.

Gandila A., *Cultural encounters on Byzantium's Northern frontier, c. AD 500-700: coins, artifacts and history*, Cambridge 2018.

Goffart W., *Barbarian Tides*, Philadelphia 2006.

Gračanin H., Škargulja J., *The Ostrogoths in the Late Antique Southern Pannonia*, „Acta Archaeologica Carpathica” 2014, t. 49.

Gračanin H., *Late Antique Dalmatia and Pannonia in Cassiodorus' Variae*, „Millennium” 2016, t. 13.

Greatrex G., *Perceptions of Procopius in resent scholarship*, „Histos” 2014, t. 8.

Honigmann E., *Le Synekdèmos d'Hiérokłès et l'Opuscule géographique de Georges de Chypre. Texte, introduction, commentaire et cartes*, (Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae: Forma Imperii Byzantini, 1), Bruxelles 1939.

Jeremić M., *Sirmium, „Town – Island” and its two Islands*, [w:] *Niš & Byzantium V*, red. M. Rakocija, Niš 2007.

Jeremić M., *Sirmium, grad na vodi. Razvoj urbanizma i arhitekture od I do VI veka*, Beograd 2016.

Kasjodor Senator, *Variae (I-XII)*, tł. A. Kołtunowska, R. Sawa. Rewizja przekładu i opracowanie M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2017.

Le Monde de Procope/The World of Procopius, red. G. Greatrex, S. Janniard, Paris 2018.

Maksimović L., *L'administration de l'Illyricum Septentrional a l'époque de Justinien*, [w:] *Philadelphie et autres études*, Byzantina Sorboniesia 4, Paris 1984,

Milin M., Bassianae, [w]: *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia*, red. M. Šašel Kos M., P. Scherrer P., Ljubljana 2004.

Miller D., Sarris P., *The novels of Justinian: a complete annotated English translation*, Cambridge 2018.

Mirković M., *Sirmium its history from the I century A.D. to 582 A.D.*, [w:] *Sirmium I: Archaeological Investigations in Sirmian Pannonia*, red. V. Popović, Belgrad 1971.

Moorhaed J., *Theoderic in Italy*, Oxford 1992.

Pańdura M., *Ardarici gladius. Historia Królestwa Gepidów*, „Slavia Antiqua“ 2004, t. 45.

Pillon M., *Armée et défense de l'Illyricum byzantin de Justinien à Héraclius (527-641). De la réorganisation justinienne à l'émergence des armées de cité*, „Erytheia“ 2005, t. 26.

Pohl W., *The Empire and the Lombards*, [w:] *Kingdoms of the Empire: the integration of barbarians in late antiquity*, red. W. Pohl, Leiden-New York-Köln 1997.

Popović V., *Le dernier évêque de Sirmium*, „Revue des études augustiniennes et patristiques“ 1975, t. 21.

Procopii Caesariensis, *Opera omnia, De Aedificiis*, vol. IV, rec. J. Haury, add. et corr. G. Wirth, Lipsiae 1964.

Procopii Caesariensis, *Opera omnia, Arcana Historia*, vol. III, rec. J. Haury, add. et corr. G. Wirth, Lipsiae 1963.

Prokopiusz z Cezarei, *Historia sekretna*, red. A. Konarek, Warszawa 1998.

Prostko-Prostyński J., *Novae in the Times of Theodoric the Amal*, [w:] *Novae. Legionary Fortress and Late Antique Town*, vol. 1, red. T. Derda et alii, Warszawa 2008.

Prostko-Prostyński J., *Utraeque Res Publicae. The Emperor Anastasius I's Gothic Policy (491-518)*, Poznań 1994.

Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 476 bis 565, bearbeitet von T. C. Lounghis, B. Blysidu, St. Lampakes, Nicosia 2005, (Zyprisches Forschungszentrum. Quellen und Studien zur Geschichte Zyperns – LII).

Reinventing Procopius: New Readings on Late Antique Historiography, red. C. Lillington-Martin, E. Turquois, London – New York 2017.

Roques D., *Procope de Césarée. Constructions de Justinien Ier (Periktismátwn/De aedificiis). Introduction, traduction, commentaire, cartes et index par D. Roques, publication posthume par E. Amato e J. Schamp, Alessandria 2011.*

Rose V., *Leben des heiligen David von Thessalonike*, Berlin 1887.

Salamon M., *Novae in Ancient Sources – Hierokles, Synekdemosis*, [w:] *Novae. Legionary Fortress and Late Antique Town*, vol. 1, red. T. Derda et alii, Warszawa 2008.

Sarantis A., *Justinian's Balkan Wars. Campaigning, Diplomacy and Development in Illyricum, Thrace and the Northern World A.D. 527-565*, Prenton 2016.

Sarantis A., *War and Diplomacy in Pannonia and the Northwest Balkans during the reign of Justinian. The Gepid Threat and Imperial Responses*, „Dumbarton Oaks Papers“ 2009, t. 63.

Sarantis A., *Military Encounters & Diplomatic Affairs in the Northern Balkans*, [w:] *War and warfare in Late Antiquity*, vol. II, red. A. Sarantis, N. Christie, Leiden – Boston 2013.

Cassiodori senatoris variae, rec. Th. Mommsen, *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi XII*, Berolini 1894.

Stein E., *Untersuchungen zur spätrömische Verwaltungsgeschichte*, „Rheinisches Museum für Philologie“ 1925, t. 74.

Steinacher R., *Rom und die Barbaren. Völker im Alpen - und Donauraum (300-600)*, Stuttgart 2017.

Szłazak R., *Saloniki w okresie wczesnobizantyńskim (IV-VI wiek)*, Rzeszów 2013.

Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes, ediderunt Th. Mommsen et P.M. Meyer, t. I 2, Berlin 1954.

Treadgold W., *The Early Byzantine Historians*, Basingstake 2007.

Turlej S., *Balkany w cieniu wojen Justyniana? Znaczenie relacji Prokopiusza*, [w:] *Hortus Historiae. Księga pamiątkowa ku czci profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin*, red. E. Dąbrowa et alii, Kraków 2010.

Turlej S., *Sirmium w późnym antyku*, [w:] *Florilegium. Studia ofiarowane Profesorowi Aleksandrowi Krawczukowi z okazji dziewięćdziesiątej piątej rocznicy urodzin*, red. E. Dąbrowa et alii, Kraków 2017.

Turlej S., *Herulowie i Bizancjum na początku panowania Justyniana I*, [w:] *Hypomnemata Byzantina. Prace ofiarowane profesorowi Maciejowi Salamonowi*, red. J. Bonarek, S. Turlej, Piotrków Trybunalski 2017.

Turlej S., *Hierokles*, [w:] *Encyklopedia Kultury Bizantyńskiej*, red. O. Jurawicz, Warszawa 2002.

Turlej S., *Justiniana Prima: An Underestimated Aspect of Justinian's Church Policy*, Kraków 2017.

Turlej S., *Konflikty o Sirmium w dobie upadku państwa Ostrogotów (526-535)*, „ZNUJ Prace Historyczne” 2018, t. 145, z. 3.

Turlej S., *Sirmium w późnym antyku*, [w:] *Florilegium. Studia ofiarowane Profesorowi Aleksandrowi Krawczukowi z okazji dziewięćdziesiątej piątej rocznicy urodzin*, red. E. Dąbrowa et alii, Kraków 2017.

Vasiliev A., *Life of David of Thessalonica*, „Traditio” 1946, t. 4.

Vitiello M., *Amalasuintha. The Transformation of Queenship in the Post-Roman World*, Philadelphia 2017.

Vössing K., *Sirmium, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 2005, 28.

Whitby M., *The Balkans and Greece 420-602*, [w:] *The Cambridge Ancient History*, vol. XIV, red. A. Cameron, M. Whitby, Cambridge 2000.

Whitby M., *The Late Roman Army and the Defense of the Balkans*, [w:] *The Transition to Late Antiquity. On Danube and Beyond*, (Proceedings of the British Academy 141), red. A.G. Poulter, Oxford 2007.

Wilkes J. J., *The Illyrians*, Oxford 1992.

Wiemer H.-U., *Theoderich der Grosse, König der Goten, Herrscher der Römer*, München 2018.

Wiewiorowski J., *‘Quaestor Iustinianus exercitus’ - a Late Roman Military Commander?*, „Eos” 2006, t. 93.

Wiewiorowski J., *Quaestor Iustinianus exercitus i jego kompetencje wobec wojska*, [w:] *Współczesna romanistyka prawnicza w Polsce*, red. A. Dębiński, M. Wójcik, Lublin 2004.

Wolfram H., *Historia Gotów*, przekł. R. Darda-Staab, I. Dębek, K. Berger, Warszawa-Gdańsk 2003.

Wozniak F. E., *Byzantine Diplomacy and the Lombard – Gepidic Wars*, „Balkan Studies” 1979, t. 20.

Wozniak F. E., *East Rome, Ravenna and Western Illyricum: 454-536*, „Historia” 1981, t. 30.

Zeiller J., *Bassiana*, [w:] *Dictionnaire d'histoire et géographie ecclésiastique* 1932, 6, Paris 1932.

Zeiller J., *Sur l'ancien évêché de Sirmium*, „*Orientalia Christiana Periodica*” 1974, t. 13.